

DOI: 10.31648/pw.6473

LIANA HURSKA-KOWALCZYK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6753-8989>

Uniwersytet Szczeciński

GŁÓWNE PODEJŚCIA TEORETYCZNE DO ANALIZY „KOLOROWYCH REWOLUCJI” NA OBSZARZE POSTRADZIECKIM

Theoretical approaches to the analysis of ‘colour revolutions’ in post-Soviet space

SŁOWA KLUCZOWE: „kolorowa rewolucja”, „elektoralna rewolucja”, demokratyzacja, polityka patronalna, obszar postradziecki

KEYWORDS: ‘colour revolution’, ‘electoral revolution’, democratization, patronal politics, post-Soviet space

ABSTRACT: The objective of this article is an overview and analysis of three theoretical approaches applied to ‘colour revolutions’ (wide anti-government protests in the area of the former ZSSR, which led to changes in governments), considered as 1) a way to re-activate the process of democratization in post-Soviet countries, based on Samuel P. Huntington’s concept of the waves of democracy (Valerie Bunce, Sharon Wolchik, Thomas Carothers, Mark Beissinger, Michael McFaul, Taras Kuzio); 2) the effect of the impact of structural factors (Lucan Way, Steven Levitsky, Katya Kalandadze, Mitchell Orenstein); 3) a method to transform “post-soviet neopatrimonial regimes”, founded on the paradigms of patronal politics (Henry Hale, Rafał Czachor, Vladimir Gel’man, Ołeksandr Fisun).

1. Wprowadzenie

Szerokie antyrządowe protesty społeczno-polityczne spowodowane fałszerstwami wyborczymi w państwach, które powstały po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (Gruzja – 2003; Ukraina – 2004; Kirgistan – 2005) zostały określone przez dziennikarzy i publicystów w latach 2003-2004 jako „kolorowe rewolucje”. Z kolei w naukach o polityce określenie „kolorowa rewolucja” było stosowane warunkowo. Przykładowo L. Way (2008, 66) zaznaczył, że stosował pojęcie „kolorowa rewolucja” w celu pozostania w głównym nurcie badań nad tym zjawiskiem. Większość naukowców, analizujących „kolorowe rewolucje”, określa je jako szerokie protesty społeczno-polityczne, których efektem była zmiana ekipy rządzącej (Gilyev 2010, 353; Matsiyevsky 2016, 211). Definicja ta została zastosowana również w niniejszym artykule.

Dokładnej analizie pojęcie „kolorowe rewolucje” poddały V. Bunce i Sh. Wolchik. Najpierw stosowały one w swoich pracach naukowych pojęcie „elektoralne rewolucje” (Bunce/Wolchik 2006a, 5-18; 2006b, 283-304). Następnie w swojej książce „Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries” stwierdziły, że określenie „demokratyzujące wybory” jest bardziej adekwatne niż pojęcie „elektoralne rewolucje” czy „kolorowe rewolucje” (Bunce/Wolchik 2011, 27). Autorki uznały, iż w odniesieniu do „wyborczych konfrontacji”, które wydarzyły się w Serbii, Gruzji, na Ukrainie, nie należy stosować pojęcie „rewolucja”. Uzasadniły to twierdzenie faktem, że większość definicji pojęcia „rewolucja” przewiduje obecność: podwójnej suwerenności; istotnego poziomu przemocy i masowej mobilizacji; krachu reżimu i/lub państwa; zmian państwowych; instalacji nowego reżimu politycznego i porządku społecznego (Bunce/Wolchik 2011, 27). W przypadku protestów przeciwko fałszerstwom wyborczym nastąpiła szeroka mobilizacja społeczna oraz „mnożenie suwerenności ze względu na alternatywne liczenie głosów przez opozycję”, natomiast nie było konsekwencji, do których doprowadzały rewolucje (Bunce/Wolchik 2011, 27). Oprócz tego autorki zwróciły uwagę, że pojęcia „kolorowe rewolucje” oraz „elektoralne rewolucje” zostały upolitycznione. Bunce i Wolchik wywnioskowały, iż uczestnicy akcji protestacyjnych stosowali te pojęcia, żeby „dramatyzować swoje osiągnięcia”. Z kolei zwolennicy autorytaryzmu wykorzystywali terminologię „rewolucji” w celu promowania swojej narracji sprowadzającej się do kilku zasadniczych kwestii: problemy związane z wyborami były sztuczne; spowodowane bezprawną ingerencją z zewnątrz i prowadziły do politycznego chaosu (Bunce/Wolchik 2011, 28). Tego typu narracje Bunce i Wolchik spotkały w Armenii, Azerbejdżanie, Chinach oraz w Rosji (Bunce/Wolchik 2011, 28). Powstało również szereg prac naukowych zgodnych z tą narracją, w których „kolorowe rewolucje” zostały określone jako „przewroty państwowe” zorganizowane i przeprowadzone przez opozycję polityczną i podmioty zagraniczne (państwa zachodnie, głównie Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, zachodnie pozarządowe organizacje) stosujące miękką siłę z wykorzystaniem szerokich mas ludności (Bagdasaryan 2017; Gapich/Lushnikov 2014; Laflend 2008, 23-38; Kara-Murza/Aleksandrov/Murashkin/Tyelegin 2005 i in.).

Celem niniejszego artykułu jest omówienie i analiza porównawcza trzech podejść teoretycznych do analizy „kolorowych rewolucji” (szerokich protestów antyrządowych na obszarze byłego ZSRR, które doprowadziły do zmiany ekip rządzących) jako: 1) sposobu reaktywacji procesu demokratyzacji w państwach postradzieckich opartego na koncepcji „fal demokratyzacji” S. P. Huntingtona; 2) efektu oddziaływania czynników strukturalnych; 3) metody transformacji „postradzieckich reżimów neopatrymonialnych” opartego na założeniach paradygmatu polityki patronalnej. W artykule zastosowana została metoda case study oraz analizy porównawczej.

2. „Kolorowe rewolucje” jako sposób reaktywacji procesu demokratyzacji w państwach postradzieckich

Bunce i Wolchik przeanalizowały zjawisko „demokratyzujących wyborów” w kontekście „trzeciej fali demokratyzacji” S. Huntingtona, która rozpoczęła się w latach 70. XX w. (Bunce/Wolchik 2006b, 284). Stwierdziły, że w latach 1996-2005 odbył się drugi etap demokratyzacji w regionie składającym się z „27 państw Europy Środkowo-Wschodniej, Bałkanów i byłego Związku Radzieckiego” (pierwszy etap w tym regionie nastąpił w latach 1988-1992) (Bunce/Wolchik 2006a, 5). Bunce i Wolchik uznały, że punktem zwrotnym, po którym doszło do reaktywacji procesów demokratyzacji w państwach postkomunistycznych, stały się wybory wygrane przez liberalną opozycję i przegrane przez nieoliberalne ugrupowania (Bunce/Wolchik 2006a, 5). Niedemokratyczne władze, przeprowadzając wybory, posunęły się do sfalszowania ich wyników na własną korzyść (Gruzja, Ukraina, Kirgistan). Z kolei opozycja zmobilizowała społeczeństwo do protestów przeciwko fałszerstwom wyborczym. Ogłoszenie opozycji o sfalszowanych wyborach stało się mechanizmem spustowym do szerokich akcji protestacyjnych, pod których presją nieoliberalne władze ustąpiły. Autorki wymieniły następujące cechy tej fali demokratyzacji: 1) świadome wykorzystanie wyborczego modelu demokratyzacji; 2) wysoki poziom partycypacji społeczeństwa nie tylko podczas wyborów, lecz także przed wyborami i po nich (udział w protestach elektoralnych); 3) zmiana rządu; 4) postępy w demokratyzacji po wyborach (Bunce/Wolchik 2006a, 5). Analizując wyborczy model demokratyzacji, oparły się również na założenia teorii dyfuzji (Bunce/Wolchik 2006b, 283-304). Bunce i Wolchik stwierdziły bowiem, że w rozpowszechnieniu tego modelu kluczowe znaczenie miała dyfuzja: w latach 1996-1998 wyborczy model demokratyzacji był zastosowany w Bułgarii, Rumunii i na Słowacji, a następnie skutecznie wdrożony przez grupy opozycyjne w Serbii (2000), Gruzji (2003), na Ukrainie (2004), w Kirgistanie (2005) (Bunce/Wolchik 2006b, 286). Wynikiem „demokratyzujących wyborów” była zmiana nieoliberalnych liderów lub ich sukcesorów na liberalnych, a także skierowanie państwa postkomunistycznego na drogę demokracji (Bunce/Wolchik 2006b, 284). Bunce i Wolchik doszły do wniosku, że efekt dyfuzji polegał na tym, iż ugrupowania opozycyjne z jednych państw zaczęły naśladować skuteczne działania opozycji z innych. Można zauważyć w tym miejscu nawiązanie do efektu lawiny lub wzorowania omówionego przez Huntingtona (Huntington 1995, 55). Na model „demokratyzujących wyborów”, który uległ dyfuzji, złożyły się następujące elementy skutecznej strategii opozycji: stworzenie koalicji ugrupowań opozycyjnych; współpraca zjednoczonej i konsekwentnej opozycji z społeczeństwem obywatelskim oraz masowa mobilizacja obywateli jako jej efekt; szerokie poparcie społeczne dla opozycji; przedwyborcze badania opinii publicznej zlecone przez opozycję; zaangażowanie liczного grona obserwatorów zarówno z wewnątrz państwa, jak

i z zagranicy; środki masowego przekazu pokazujące przebieg wydarzeń od strony oponentów władzy; niezależne exit polle; alternatywne liczenie głosów; opozycyjne ruchy młodzieżowe; masowe pokojowe protesty przeciwko fałszerstwom wyborczym; wsparcie międzynarodowego środowiska demokratycznego (Bunce/Wolchik 2011, 46).

Z kolei Th. Carothers i M. Beissinger (również analizujący „kolorowe rewolucje” w kontekście teorii dyfuzji) zwrócili uwagę, iż autokratyczni przywódcy także wyciągnęli wnioski, obserwując porażkę swoich kolegów z państw sąsiedzkich, a zatem podjęli działania w celu uniemożliwienia dalszych sukcesów opozycji (Carothers 2006; Beissinger 2007, 271).

M. McFaul oraz T. Kuzio zaliczyli „kolorowe rewolucje” do „czwartej fali demokracji” (McFaul 2002, 212-244; 2010, 3-29; Kuzio 2008, 97-109). Stwierdzili oni, że „kolorowe rewolucje” przypominały „demokratyczne przełomy” reaktywujące demokrację, która rozpoczęła się w państwach Europy Wschodniej i byłego Związku Radzieckiego w 1989 r. oraz latach 90. XX w. (McFaul 2005, 5; Kuzio 2008, 97-109). McFaul uznał, że „demokratyczne przełomy” były podobne do siebie i odmienne od innych „transformacji demokratycznych” czy „rewolucji” dzięki czterem następującym aspektom: 1) zmiana reżimu była spowodowana fałszerstwami dokonanymi w trakcie ogólnonarodowych wyborów; 2) opozycja wykorzystała niekonstytucyjne środki w celu zachowania zobowiązującej demokratycznej konstytucji; 3) podczas tych wydarzeń zarówno rządzący, jak i opozycja ogłosiły, że posiadają „suwerenną władzę”, co było jedną z cech sytuacji rewolucyjnej; 4) we wszystkich przypadkach nie doszło do zmasowanej przemocy ani ze strony opozycji, ani ze strony władzy (McFaul 2005, 6). Oprócz tego opozycja potrafiła zjednoczyć się i zmobilizować masy społeczne w celu przeprowadzenia protestów przeciw fałszerstwom wyborczym dokonanym przez władzę. Warunkami sprzyjającymi powodzeniu opozycji były: reżim o charakterze półautorytarnym/ autorytaryzm konkurencyjny; niska popularność elit rządzących; rozłam w środowisku jednostek siłowych; środki przekazu masowego przedstawiające stanowisko opozycji. (McFaul 2005, 7; Kuzio 2008, 98). McFaul uznał, że „demokratyczny przełom” mógłby tylko uruchomić proces demokracji, ale nie gwarantował utrwalenia demokracji. Po „demokratycznym przełomie” mogłoby, zatem dojść do cofnięcia demokracji (McFaul 2005, 17).

3. „Kolorowe rewolucje” jako efekt oddziaływania czynników strukturalnych

S. Levitsky i Way stwierdzili, że tuż po ukończeniu zimnej wojny w niektórych państwach postradzieckich (Armenia, Białoruś, Gruzja, Mołdawia, Rosja, Ukraina, Kirgistan) został wprowadzony reżim autorytaryzmu konkurencyjnego (Levitsky/

Way 2010, 4, 32), gdyż ich elitom politycznym nie udało się wówczas doprowadzić do konsolidacji reżimu autorytarnego czy demokratycznego (Levitsky/Way 2002, 61). Następnie na Białorusi i w Rosji doszło jednak do konsolidacji autorytaryzmu (Levitsky/Way 2010, 12, 200). Z kolei w części państw, w których pozostał autorytaryzm konkurencyjny, dochodziło do „kolorowych rewolucji” kończących się alternacją władzy (Gruzja, Ukraina, Kirgistan), ale nie konsolidacją demokracji.

Way uznał, więc, że określenie „kolorowych rewolucji” jako „fali demokratyzacji” nie jest stosowne (Way 2008, 55). Według niego to oddziaływanie czynników strukturalnych spowodowało zachowanie przez przywódców autokratycznych władzy w jednych państwach i jej utratę w wyniku szerokich protestów antyrządowych w innych. Do takich czynników zaliczył poziom stosunków państwa z Zachodem oraz zasoby organizacyjne władzy (Way 2008, 59-62). Way stwierdził, że im słabsze są stosunki określonego państwa z Zachodem, tym jest większe prawdopodobieństwo, że jego lider autorytarny zachowa władzę (Way 2008, 60). Oprócz tego gwarancją zachowania władzy dla autokraty było posiadanie co najmniej jednego z następujących zasobów organizacyjnych: jedyna dobrze zorganizowana partia rządząca; silny, dobrze finansowany przez państwo aparat przymusu, szczególnie gdy on uczestniczył z sukcesem w konflikcie zbrojnym; ręczna kontrola podziału dóbr w społeczeństwie: a) przy pomocy bezpośredniej państwowej kontroli nad gospodarką (Białoruś, Tadżykistan, Uzbekistan); b) dysponowanie dochodami od sprzedaży surowców energetycznych (Rosja, Azerbejdżan, Kazachstan, Turkmenistan) (Way 2008, 60). Opozycja poniosła porażkę, kiedy władze posiadały przewagę strukturalną (Rosja, Azerbejdżan, Białoruś, Uzbekistan, Tadżykistan i in.) (Way 2008, 66) i wygrała tam, gdzie tej przewagi nie było (Gruzja, Ukraina, Kirgistan) (Way 2008, 62,64).

Way uznał, że kluczem do sukcesu opozycji nie była również szeroka mobilizacja społeczeństwa. Tak było na Ukrainie. Natomiast w Gruzji oraz Kirgistanie jej zakres był o wiele mniejszy (w Gruzji – kilkadziesiąt tysięcy protestujących; w Kirgistanie – ok. dziesięciu tysięcy uczestników akcji protestacyjnych w Biszkeku) (Way 2008, 59).

Way poddał również krytyce zastosowanie teorii dyfuzji w odniesieniu do „kolorowych rewolucji”. Podkreślił on, że opozycyjne ruchy podjęły decyzję o obaleniu autokratycznych przywódców w drodze wyborów oraz protestów zamiast uzbrojonego powstania dlatego, iż był to najbardziej efektywny sposób przejęcia władzy, jaki zarazem został zaakceptowany przez społeczność międzynarodową, a nie dlatego że obserwowały skuteczny „model wyborczy” w sąsiedzkich krajach (Way 2008, 57-58). Z kolei wykorzystanie w 2006 r. przez opozycję białoruską doświadczeń opozycji serbskiej, słowackiej i ukraińskiej nie doprowadziło do ustąpienia prezydenta A. Łukaszenki, a przykład porażki E. Szewarnadzego nie uchronił L. Kucznię od błędów (Way 2008, 59). Stwierdził on zatem, że skuteczność działań opozycji była możliwa przede wszystkim dzięki osłabieniu przywódców

autokratycznych, a nie udanym przykładom zwycięstwa ugrupowań opozycyjnych w państwach sąsiedzkich.

K. Kalandadze oraz M. Orenstein, którzy również uznali „kolorowe rewolucje” za efekt oddziaływania czynników strukturalnych, stwierdzili, że zmiana rządu jeszcze nie oznaczała zmiany podstaw hybrydowych i autorytarnych reżimów, a wybory nie produkowały automatycznie demokracji (Kalandadze/Orenstein 2009, 1404). Z kolei Way i Levitsky podkreślili, że demokratyzacja, do której nawet doszłoby po „kolorowej rewolucji” (jak na Ukrainie w okresie rządów Juszczenki 2005-2010 po „pomarańczowej rewolucji”), byłaby skutkiem oddziaływania czynników strukturalnych (ściśle relacje państwa z Zachodem oraz słabe zasoby organizacyjne władz autorytarnych) (Levitsky/Way 2010, 340) i nieobowiązkowo zakończyłaby się konsolidacją reżimu demokratycznego.

4. „Kolorowe rewolucje” jako metoda transformacji „postradzieckich reżimów neopatrymonialnych”¹

Naukowcy, którzy w swojej analizie procesów politycznych w państwach poradzieckich oparli się na założeniach paradygmatu polityki patronalnej, również skrytykowali definiowanie „kolorowych rewolucji” jako „demokratycznych przełomów” (H. Hale, R. Czachor, V. Gel’man, O. Fisun). Hale uznał, że polityka patronalna (patronal politics) była z jednej strony reliktem przeszłości radzieckiej, zaś z drugiej – produktem przejścia postkomunistycznego (Hale 2006, 307). W swojej książce „Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective” zaproponował zakończenie stosowania dychotomii „demokracja versus autorytaryzm” w odniesieniu do państw postradzieckich i zastanowienie się nad tym, że „wiele z tego, co zostało opisane jako „zmiana” reżimu w coś innego, faktycznie odzwierciedla przewidywalny dynamizm w ramach jednego rodzaju reżimu” (Hale 2015, 8). Stwierdził, iż „kolorowe rewolucje”, które odbyły się w państwach poradzieckich, były produktem funkcjonowania specyficznego zespołu instytucji ukształtowanych w większości państw postradzieckich w latach 1990-2000 (Hale 2006, 306; Cheyl 2008, 6). System tych instytucji zdefiniował jako „pezydencjalizm patronalny” (patronal presidentialism) (Hale 2006, 306). Władza w tym systemie należała do prezydenta wybranego w drodze wyborów powszechnych, który skupił wiele kompetencji formalnych w porównaniu do innych organów władzy. Ponadto głowa państwa dysponowała szerokim wachlarzem wpływów nieformalnych opartych na systemie relacji „patron – klient”, który

¹ Sformułowanie zostało wprowadzone przez R. Czachora. Zaprezentował on „kolorowe rewolucje” jako model transformacji postradzieckich reżimów neopatrymonialnych, która może prowadzić do „kontynuacji niedemokratycznej formy rządów” (Czachor 2015, 180).

powstał na skrzyżowaniu polityki i gospodarki (Cheyl 2008, 7). W tym kontekście O. Fisun podkreślił, że prezydent-patron sprawował kontrolę nad stanowiskami, które zapewniały dostęp do zasobów państwowych, a także w tym zakresie sam ustalał reguły gry oraz dokonywał odpowiednich mianowań itp. (Fisun 2006, 232).

Kiedy elity podejrzewały, że prezydent patronalny może odejść ze swojego stanowiska, zaczynały toczyć ze sobą walkę o władzę (Hale 2006, 309). Odchodzącej głowie państwa w niektórych wypadkach udawało się zainstalować swojego następcę, gdy: 1) cieszył się on wysokimi notowaniami (prezydent Azerbejdżanu Hejdar Alijew w 2003 r.); 2) wybrał udaną strategię postępowania (prezydent Rosji Borys Jelcyn w 1999 r.) (Hale 2006, 311; Gel'man 2013, 107 i n.). Według Hale'a do „kolorowych rewolucji” doszło na skutek rozłamu wśród elit spowodowanego obniżeniem popularności prezydenta oraz jego zamiarem odejścia ze stanowiska (Hale 2006, 311). „Kolorowe rewolucje” były „fazami otwartego konkurencyjnego spięcia w ramach określonego cyklu reżimu politycznego, którego wynikiem było dojście do władzy opozycji” (Hale 2005, 161). Uznał on, że błędem byłoby zaliczanie do głównych uwarunkowań „kolorowych rewolucji”: działalności aktywistów społecznych popieranych przez Zachód oraz „miękkie traktowanie przez władzę opozycji” (Hale 2006, 321). Do wzrostu pozycji oraz intensyfikacji działalności różnych grup obywatelskich doszło w wyniku rozłamu w środowisku elit. Z kolei autokraci nie stosowali wobec opozycji siły, gdyż nie mieli pełnej kontroli nad aparatem przymusu (Hale 2006, 323-324).

Generalnie dla rządów „prezydenjalizmu patronalnego” właściwe były „regularne i dosyć przewidywalne wahania między okresami politycznej zamkniętości a otwartości” (Hale 2006, 306). Podczas otwartości politycznej dochodziło do „kolorowych rewolucji”. Hale nie wykluczył jednak demokratyzacji reżimu, która mogłaby nastąpić po „kolorowej rewolucji” pod warunkiem zmian w głównych instytucjach „prezydenjalizmu patronalnego” (Hale 2006, 306) i stworzenia efektywnego systemu hamulców i równoważen (Cheyl 2008, 19). Dla utrwalenia demokracji liberalnej należałoby wprowadzić powszechne rządy prawa, zredukować poziom korupcji do minimum oraz wzmocnić społeczeństwo obywatelskie (Hale 2016, 29). Według Hale'a pluralizm polityczny mógłby pojawić się wówczas, gdy grupy polityczno-ekonomiczne przestałyby koordynować swoją działalność za pośrednictwem jednego uznanego patrona (prezydenta). Natomiast funkcjonowałyby chociażby dwie równorzędne koalicje polityczne, wokół których one skupiałyby się i rywalizowały ze sobą. Chociaż w tych warunkach pluralizm byłby produktem ubocznym walki skorumpowanych grup o władzę, jednak tworzyłyby się przestrzeń dla działalności opozycyjnej (Hale 2016, 30).

W praktyce jednak okazywało się, że elity opozycyjne nie dążyły do zmiany nieformalnych reguł gry, na których opierały się relacje klientelistyczne, na formalne, lecz do władzy, która zapewniłaby im dostęp do zasobów państwowych (Fisun 2006, 235-236). Bez zmian instytucjonalnych po wyborze u nowego prezydenta

pojawiała się pokusa wykorzystania istniejących mechanizmów „prezydencjalizmu patronalnego” w celu wzmocnienia swojej pozycji i stworzenia własnych sieci klientelistycznych, co skutkowało powrotem do praktyki polityki autorytarnej, która funkcjonowała przed „kolorową rewolucją” (Hale 2006, 312). Hale podważył również zastosowanie teorii dyfuzji wobec badań nad „kolorowymi rewolucjami”, uznając, że zarówno przywódcy autokratyczni, jak i opozycja mogły nie zrozumieć ich prawdziwych przyczyn i wyciągnąć błędne wnioski, co obniżyłoby skuteczność działania jednych i drugich (Hale 2006, 306-307). W 2006 r. Hale prognozował, że błędne wnioski wyciągnięte przez autokratów z „kolorowych rewolucji” (przede wszystkim dotyczące ich przyczyn) mogą spowodować kolejne „rewolucje”, ale bardziej anarchiczne oraz z zastosowaniem przemocy (Hale 2006, 311) (te prognozy się sprawdziły: Kirgistan w 2010 r., Ukraina w latach 2013-2014).

5. Podsumowanie

Zarówno przedstawiciele podejścia teoretycznego do analizy „kolorowych rewolucji” jako reaktywacji demokratyzacji (Bunce, Wolchik, Carothers, Beissinger, McFaul, Kuzio), jak i uczeni rozpatrujący je jako efekt oddziaływania czynników strukturalnych (Way, Levitsky, Kalandadze, Orenstein) oraz badacze analizujący te zjawiska przez pryzmat paradygmatu polityki patronalnej (Hale, Czachor, Gel'man, Fisun) uznali możliwość rozpoczęcia się po nich procesu demokratyzacji w państwach postradzieckich. Naukowcy tych trzech podejść są również zgodni, że demokratyzacja po „kolorowych rewolucjach” nie oznaczała utrwalenia/konsolidacji reżimu demokratycznego. W tym zakresie różnice dotyczą sposobu uruchomienia procesu demokratyzacji: reprezentanci pierwszego z wyżej wymienionych podejść stwierdzili, iż „kolorowe rewolucje” ponownie aktywowały proces demokratyzacji w ramach „trzeciej” (Bunce, Wolchik) lub „czwartej” (McFaul, Kuzio) „fali demokratyzacji”; przedstawiciele drugiego podejścia uznali, że zarówno do demokratyzacji, jak i do „kolorowych rewolucji” w państwach postradzieckich o reżimie autorytaryzmu konkurencyjnego/półautorytarnym/hybrydowym może dojść w efekcie oddziaływania strukturalnych czynników (ścisłych kontaktów państwa z Zachodem oraz/lub słabych zasobów organizacyjnych władz autorytarnych); uczeni podchodzący do „kolorowych rewolucji” z pozycji paradygmatu polityki patronalnej stwierdzili, że do demokratyzacji mogłoby po nich dojść pod warunkiem zmian w instytucjach „prezydencjalizmu patronalnego”, zaistnienia takiego modelu pluralizmu politycznego, w którym grupy polityczno-ekonomiczne nie koordynowałyby swojej działalności za pośrednictwem prezydenta-patrona, lecz skupiałyby się wokół co najmniej dwóch koalicji politycznych (dzięki czemu stopniowo zostałyby wypracowane wspólne formalne reguły gry politycznej).

Według ujęcia „kolorowych rewolucji” jako sposobu reaktywacji demokracji katalizatorem, który uruchomił zarówno antyrządowe protesty, jak i proces przemian w kierunku demokracji, były wybory (prezydenckie lub parlamentarne) sfalszowane przez nieliberalne elity rządzące. Sukces działaniom opozycji zapewniły więc i czynniki wewnętrzne (zjednoczona opozycja ciesząca się szerokim poparciem społecznym, udana mobilizacja społeczeństwa przez grupy opozycyjne, zdeintegrowana władza), i zewnętrzne (poparcie otoczenia międzynarodowego dla działań opozycyjnych). Natomiast Way, Levitsky, Kalandadze, Orenstein uznali, że do „kolorowych rewolucji” w państwach postradzieckich doszło na skutek kryzysu reżimu autorytaryzmu konkurencyjnego (reżimów półautorytarnych, hybrydowych). Z kolei wybory w połączeniu z protestami były dla opozycji najbardziej optymalną formą przyjęcia władzy w warunkach osłabionego przywódcy autorytarnego. Opozycja odniosła więc sukces dzięki słabości władcy autorytarnego, a także/lub dzięki wsparciu Zachodu. Według przedstawicieli paradygmatu polityki patronalnej „kolorowe rewolucje” oraz sukces opozycji w państwach postradzieckich były spowodowane osłabieniem pozycji prezydenta-patrona oraz rozłamami w środowisku elit politycznych i ekonomicznych (wsparcie Zachodu czy mobilizacja społeczna pełniły jedynie funkcję wspomagającą).

Przywiązanie do wyborów jako do mechanizmu przemian społeczno-politycznych zawęziło perspektywę badawczą podejścia do „kolorowych rewolucji” – sposobu reaktywacji demokracji. Przykładowo, nie uda się zastosować tego modelu do analizy szerokich antyrządowych protestów na Ukrainie w latach 2013-2014 (Euro-majdan – spowodowany rezygnacją władz z podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską) czy Armenii wiosną 2018 r. (protesty zaczęły się w wyniku mianowania byłego prezydenta Serża Sarkisjana na premiera). Natomiast podejścia do „kolorowych rewolucji” jako efektu oddziaływania czynników strukturalnych oraz produktu funkcjonowania instytucji „prezydencjalizmu patronalnego” cechują się szerszym zakresem zastosowania do analizy procesów zachodzących na obszarze byłego ZSRR.

Bibliografia

- BAGDASARYAN, V. [= Багдасарян, В.] (2017), Мир под прицелом революции, Санкт Петербург.
- BEISSINGER, M. R. (2007), Structure and Example in Modular Political Phenomena: The Diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip Revolutions. In: Perspectives on Politics. 5 (2), 259-271.
- BUNCE, V. J./WOLCHIK, S. L. (2006a), Favorable Conditions and Electoral Revolutions. In: Journal of Democracy. 17 (4), 5-18.
- BUNCE, V. J./WOLCHIK, S. L. (2006b), International diffusion and postcommunist electoral revolutions. In: Communist and Post-Communist Studies. 39, 283-304.
- BUNCE, V. J./WOLCHIK, S. L. (2011), Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries. New York.

- CAROTHERS, Th. (2006), The Backlash Against Democracy Promotion. In: Foreign Affairs. II. In: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/backlash-against-democracy-promotion> [access: 30 VII 2018].
- CHEYL, G. [= Хейл, Г.] (2008), Президентский режим, революция и демократия. В: Pro et Contra. I, 6-21.
- CZACHOR, R. (2015), Postradzieckie reżimy polityczne w perspektywie neopatrymonialnej. Wstęp do badań. Wrocław.
- GARICH, A. E./LUSHNIKOV, D. A. [= Гапич, А. Э./Лушников, Д. А.] (2014), Технологии „цветных революций”. Москва.
- GEL'MAN, V. [= Гельман, В.] (2013), Из огня да в полымя: российская политика после СССР. Санкт-Петербург.
- GILYEV, A. [= Гилев, А.] (2010), Политические трансформации на постсоветском пространстве: Do revolutions matter? В: Гельман, В./Марганий, О. (ред.), Пути модернизации: траектории, развилки и тупики. Санкт-Петербург, 352–381.
- HALE, H. E. (2005), Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia. In: World Politics. 58 (1), 133-165.
- HALE, H. E. (2006), Democracy or autocracy on the march? The colored revolutions as normal dynamics of patronal presidentialism. In: Communist and Post-Communist Studies. 39 (3), 305-329.
- HALE, H. E. (2015), Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. New York.
- HALE, H. E. (2016) 25 Years after the USSR: what's gone wrong? In: Journal of Democracy. 27 (3), 24-35.
- HUNTINGTON, S. P. (1995), Trzecia fala demokratyzacji. Warszawa.
- KALANDADZE, K./ORENSTEIN, M. A. (2009), Electoral Protests and Democratization Beyond the Color Revolutions. In: Comparative Political Studies. 42 (11), 1403-1425.
- KARA-MURZA, S. G./ALEKSANDROV, A. A./MURASHKIN, M. A. et al. [= Кара-Мурза, С. Г./Александров, А. А./Мурашкин, М. А. et al.] (2005), Экспорт революции. Ющенко, Саакашвили... Москва.
- KUZIO, T. (2008), Democratic Breakthroughs and Revolutions in Five Post-Communist Countries: Comparative Perspectives on the Fourth Wave. In: Demokratizatsiya. 16 (1), 97-109.
- LAFLEND, Dzh. [= Лафленд, Дж.] (2008), Техника государственного переворота В: Нарочницкая, Н. А. (ред.), Оранжевые сети: от Белграда до Бишкека. Санкт-Петербург, 23-38.
- LEVITSKY, S./WAY, L.A. (2002), Elections without Democracy. The Rise of Competitive Authoritarianism. In: Journal of Democracy. 13 (2), 51-65.
- LEVITSKY, S./WAY, L. A. (2010), Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War. New York.
- MATSIYEVSKY, Y. [= Мацієвський, Ю.] (2016), У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). Чернівці.
- MCFAUL, M. (2002), The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist. In: World Politics. 54 (2), 212–244.
- MCFAUL, M. (2005), Transitions from Postcommunism In: Journal of Democracy. 16 (3), 5-19.
- MCFAUL, M. (2010), The Missing Variable: The “International System” as the Link between Third and Fourth Wave Models of Democratization. In: Bunce, V./McFaul, M./Stoner-Weiss, K. (eds.), Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World. New York, 3-29.
- FISUN, A. [= Фисун, А.] (2006), Политическая экономия „цветных” революций: неопатримониальная интерпретация. В: Прогнозис. III, 211-244.
- WAY, L. A. (2005), Kuchma's Failed Authoritarianism. In: Journal of Democracy. 16 (2), 131-145.
- WAY, L. A. (2008,) The Real Causes of the Color Revolutions. In: Journal of Democracy. 19 (3), 55-69.